

МОДЕРНІ ПОСІБНИКИ ІЗ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ В УКРАЇНІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПЕРЕВАГ І НЕДОЛІКІВ

У статті репрезентовано опис українських посібників із психолінгвістики як спеціального тексту. Проаналізовано актуальні посібники для ЗВО України, що з'явилися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. українською та російською мовами. Доведено, що розвиток української психолінгвістики зумовив відповідний поступ науково-навчальної літератури з урахуванням світового й вітчизняного досвіду. Описано структуру й зміст кожного посібника, своєрідність викладу теоретичного матеріалу відповідно до принципів укладання сучасної науково-дидактичної літератури з урахування специфіки спеціального тексту, жанру посібника та розвою сучасної психолінгвістики.

Ключові слова: спеціальний текст, жанр посібника, принципи дидактики, ЗВО України, психолінгвістика.

Papish V. Modern Textbooks on Psycholinguistics in Ukraine: Interpretation of Advances and Shortcomings. *The author of the article made the attempt to represent some Ukrainian textbooks on psycholinguistics as specially distinctive text. The article gives the analysis of the relevant textbooks on psychoanalysis slated for education establishments of Ukraine mostly published in the late XIX – early XXI c. in the Russian and Ukrainian languages, namely: V. V. Volkov «Vvedenie v psiholingvistiku» [«Introduction to psycholinguistics»] (the text book of special course published in the Russian language in the city of Uzhgorod, 1994), L. Zasekina, S. Zasekin «Vstup do psykholinhvistyky» [«Introduction to psycholinguistics»] (text book, Ostroh, 2002), S. Kuranova «Osnovy psykholinhvistyky» [«Fundamentals of psycholinguistics»] (textbook, Kyiv, 2012); A. Zahnitko, M. Mihalchenko «Osnovy psykholinhvistyky» [«Fundamentals of psycholinguistics»] (scientific – educational book, Donetsk, 2008).*

It is proved that the development of the Ukrainian psycholinguistics gave impetus to scientific-educational literature creation based on the appropriate methodological principles given the world and domestic experience.

Herein are the description of the content and structure of every textbook, specifics of conveying the theoretical material in compliance with the principles developed for modern scientific and didactical literature but with emphasis on the specifics

of the text, genre of the textbook and evolvement of the modern psycholinguistics. The article outlines peculiarities of the development of the systems of tasks and questions. It demonstrates a set of advantages (conceptual presentation of the principles of the modern psycholinguistics as to its integral parts, brief information about the history of evolvement of the psycholinguistics, definition of the methodological principles, investigative methods applied, and availability of the terminological glossary) and highlights some shortcomings (overload of theoretical material, complexity of conveying of the material, lack of necessary theoretical and practical material, illustration, tables, schemes, insufficient representation of the national psycholinguistic school and etc.).

Key words: *special text, genre of the textbooks, didactic principles, psycholinguistics, interpretation of the advances and shortcomings, national science.*

Вступ

Після довгого забуття психолінгвістика повернулася і в науковий простір України. Як навчальний предмет її включили в програми вищих навчальних закладів. Донедавна психолінгвістику вивчали в українських вишах на спеціальності «Психологія». Сьогодні вона входить у перелік дисциплін за вибором для спеціальностей «Філологія» та «Середня освіта» на II та III курсах бакалаврату та в магістратурі. Однак українські вчені переконані, що «особливе значення має курс психолінгвістики для філологів, соціологів, політологів, психологів та інших фахівців, що працюють зі словом, аспектами його впливу на особистість та формуванням в особистості умінь та навичок реалізувати себе у слові і через слово, оскільки слово – це самовияв особистості...» (Загнітко, & Михальченко, 2008: 6). Утім Р. Фрумкіна 2001 р. зауважила, що «базові уявлення про психолінгвістику як предмет навчального курсу не склалися» (Фрумкіна, 2001: 4). Минуло понад 20 років від такого висновку, але межі психолінгвістики як навчальної дисципліни все ще не встановлені. Не окреслені також її аспекти: одні автори надають перевагу психологічному складнику, інші – лінгвістичному. Немає однастайності й у виборі тем для чинних навчальних програм: деякі з них внесено в усі посібники, інші – вибірково. У цьому питанні не вироблено відповідного принципу. Однак, безперечно, теоретичні знання із психолінгвістики в систематизованому вигляді покликана забезпечити відповідна науково-навчальна література, у якій на першому місці – підручники й посібники, яких сьогодні бракує, як і навчальних термінологічних словників із психолінгвістики.

Назріла потреба дати оцінку наявним посібникам із психолінгвістики, критично проаналізувати їх як *спеціальний текст*, що й засвідчує актуальність цього дослідження. Демонстрація переваг та недоліків чинних посібників потрібна для подальшого їх перевидання чи укладання, адже українська психолінгвістика має добру традицію, гарну національну методологічну базу, її розвитку сприяє й науково-теоретичний журнал «Психолінгвістика», де розглядаються її актуальні проблеми.

Мета статті – схарактеризувати стан, вектор розвитку, здобутки, недоліки й перспективу української університетської науково-навчальної літератури із психолінгвістики як *спеціального тексту*, основне завдання – здійснити критичний аналіз та обґрунтувати оцінку сучасних посібників із психолінгвістики, що видані в Україні. Матеріал дослідження – навчальні посібники, серед яких: Волков В. В. «Введение в психолингвистику» (російською мовою) (Ужгород, 1994); Засекіна Л. В., Засекін С. В. «Вступ до психолінгвістики» (Острог, 2002); Куранова С. І. «Основи психолінгвістики» (Київ, 2012), Загнітко А., Михальченко М. «Основи психолінгвістики» (Донецьк, 2008).

Методи дослідження

У процесі аналізу використано *методи контекстуального та дискурсивного аналізів*, що застосовані для розгляду спеціального тексту посібників із психолінгвістики; *концептуально-аналітичний* метод, що сприяє кваліфікації та методологічній оцінці теоретичних положень психолінгвістики, які репрезентовані в розглянутих спеціальних текстах; *комунікативно-прагматичний аналіз*, що дає змогу зіставити текстові та дискурсивні явища; *описовий* метод залучено для реконструкції авторських інтенцій щодо аналізу й класифікації дослідницького матеріалу, *порівняльно-зіставний* актуалізовано для відповідної репрезентації критичного аналізу дискурсивно-текстового простору посібників; методи *класифікаційного та системного аналізів* та *узагальнення* використано для об'єднання інформації з огляду на принципи подання теоретичного та практичного матеріалу в посібниках та з'ясування специфіки укладання тестових завдань з репрезентацією низки класифікацій, формулювання висновків про переваги та недоліки розглянутих спеціальних текстів.

Виклад основного матеріалу

У межах професійного дискурсу посібник для ЗВО кваліфікують як *спеціальний текст*, у якому актуалізовано *спеціальну / професійну мову (мовлення)*. У попередньому столітті *спеціальний текст* активно вивчали німецькі мовознавці, що об'єднали свої багатоаспектні дослідження в двотомовій праці «*Fachsprachen*» (Fachsprachen, 1998). Сьогодні цей вид тексту активно досліджують М. Куніцина (Куніцина, 2016); Н. Антонова (Антонова, 2021); Л. Ричкова (Ричкова, 2014); І. Біжко (Біжко, 2011), Т. Петрова (Петрова, 2021) та ін. Поряд з терміном *спеціальний текст* у науці функціують й інші номінації цього поняття, зокрема: *професійна мова, професійно маркований дискурс, науковий текст, мова спеціальності, підвид наукового тексту*. До *спеціального тексту* дослідники відносять монографії, статті з різних галузей знань, навчальні видання (підручники, посібники), технічні документи, креслення, плани, патенти, ліцензії, організаційно-розпорядчі документи; науковий текст; наукові есе, статті, рецензії, підручники, реферати, монографії; спеціальні підручники; об'єкти експертизування (наприклад, нормативно-правові, законодавчі тексти) й рецензування (термінологічні словники). Основними лінгвістичними параметрами *спеціального тексту* вважають такі: 1) тему – основний зміст тексту; 2) фокус – терміни, термінологічні словосполучення, речення, стилістичні прийоми, властиві функційному стилю мови; 3) спеціальну аудиторію – професійні групи; 4) логічний синтаксис; 5) інформаційну насиченість; 6) специфічну лексику; 7) надфразне членування; 8) компактність викладу матеріалу; 9) політематичність; 10) структурованість у межах певного видання; 11) об'єктивне й доказове подання інформації переважно в письмовій формі.

У *спеціальному тексті*, що репрезентує навчально-гуманітарну літературу, крім ознак, названих вище, як видається, має значення і наявність лаконічних визначень, чіткість побудови й викладу, доступність подання складної наукової інформації, наявність термінологічного словничка. У цій статті відібрано для аналізу кілька посібників, які можна вважати певним досягненням у царині української психолінгвістики у фокусі дидактики. Вони можуть слугувати систематизованими зразками спеціальної інформації.

Науково-навчальний посібник – це видання, що доповнює або частково замінює підручник, офіційно рекомендоване як таке або Міністерством освіти й науки, або рішенням вченої ради національного чи дослідницького університету. Стан розроблення навчальної дисципліни суттєво впливає на структуру й зміст посібників, характер викладу матеріалу та відповідні узагальнення.

Потреба укладання науково-навчальної літератури із психолінгвістики для студентів-філологів постала в Україні з кінця 90-их років ХХ ст. Проте саме із цього часу до сьогодні видано зовсім небагато праць цього типу. Не претендуючи на докладний аналіз усіх наявних науково-методичних джерел з окресленої проблеми в невеликій науковій розвідці, зупинімося детальніше на тих, що виокремлені в цій праці як дослідницький матеріал. Саме ці посібники найбільш доступні сучасним студентам та найбільш популярні.

Одним з перших посібників із психолінгвістики в незалежній Україні вважають працю В. Волкова (Ужгород) «Введение в психолінгвістику» (пособие по спецкурсу, 1994), що укладений російською мовою, оскільки призначався філологам-русистам. В умовах дефіциту навчальної літератури із психолінгвістики цей посібник сприяв зростанню наукового інтересу до дисципліни, оскільки в ньому розглянуто й загальні теоретичні питання (предметність, методи), і вузькі проблеми психолінгвістики (види афазій, патології мовлення). Посібник складається зі Вступу й 11 розділів (1. *Психолінгвістика як наука*. 2. *Матеріал та методи психолінгвістичного дослідження*. 3. *Вільний асоціативний експеримент та асоціативне поле*. 4. *Ураження мозку та патології мовлення*. 5. *Онтогенез мовлення*. 6. *Проблеми реконструкції картин світу та структури мовного знання в лінгвістиці та психолінгвістиці*. 7. *Внутрішній лексикон*. 8. *Граматичний простір*. 9. *Породження мовлення*. 10. *Текст як психолінгвістична реальність і як відображення “мовної особистості”*. 11. *Психолінгвістика та суміжні області гуманітарного знання*), Література містить 256 слушно відібраних джерел. Наголосімо, що цей список літератури давав змогу студентам ознайомлюватися з досягненнями зарубіжної психолінгвістики, що й сьогодні має сильні позиції. Серед російських авторів – О. Залевська, О. М. та О. О. Леонтьєви, Ю. Караулов, Ю. Лотман, І. Милославський, Р. Фрумкіна та ін., серед білоруських – А. Клименко, Н. Кожухова, В. Никитевич, А. Супрун. На жаль, праці

українських мовознавців репрезентовані дещо бідніше (В. Волков, О. Снитко).

Хоч після виходу посібника минуло майже 30 років, він не втратив свого пізнавального значення. Загальні відомості, що стосуються предмета, завдань курсу, методів, теоретичні питання, що торкаються психолінгвістики тексту, патології мовлення, зв'язку психолінгвістики з іншими науками, – актуальні й нині та репрезентовані методологічно доречно. Залишається актуальною й термінологія, яку використав укладач, зокрема: *індивідуальний лексикон, стилістика декодування, трансцендентність смислу, несвідомі структури лексикону* та ін. В. Волков залучив доступні для студентів інтерпретаційні підходи, зокрема й для окреслення теорії психолінгвістики тексту. У підрозділі «Текст як психолінгвістична реальність і як відображення “мовної особистості”» (Волков, 1994: 155) актуалізовано й модерну на той час класифікацію текстів В. Беяніна на основі емоційно-смислової домінанти (“світлі”, “активні”, “прості”, “веселі”, “красиві”, “утомлені”, “сумні”, “складні”) (Волков, 1994: 155), однак репрезентовано її не повною мірою, оскільки В. Беянін ці типи пов’язував з феноменом психоакцентуації. В аналізованому ж посібнику про акцентуацію зовсім не йдеться, хоч значну увагу приділено патології мовлення. Сьогодні дефініція терміна *акцентуація* подана в авторитетному термінологічному словнику А. Загнітка, пор.: «Акцентуація (від лат. *accentus* – наголос) <...> у психолінгвістиці – посилення певних психічних властивостей або рис вдачі людини» (Загнітко, 2012 (Т. 1): 34). Не йдеться в посібнику й про недоліки цієї класифікації, адже в її основу покладено ознаки, що вербалізують різні психолінгвістичні тональності з урахуванням складності, світлової насиченості, антропоцентричних ознак тощо, а запропоновані терміни метафоричні та образні, що недоцільно для творення наукової термінології, адже «термін повинен бути стислий, деривативний, системний, вмотивований» (Кочан, 2013: 204). Аналізований посібник перевантажений теоретичною інформацією медично-психологічного плану про види афазій, порушень мовлення, що спостерігаються під час ураження різних частин мозку та ін. Слід було б, як видається, чіткіше врахувати адресатів посібника: диференціювати теоретичний матеріал, призначений для психологів, що доречний у посібниках із психолінгвістики, і той, що корисний для філологів, зокрема мовознавців.

Забгато уваги приділив укладач й опису асоціацій, методиці формування асоціативного словника. Щодо методу семантичного диференціалу, то тут детально й доступно розписана дослідницька процедура, однак бракує синтезованої інформації про його практичне значення й сферу застосування в роботі шкільного філолога. Ця частина матеріалу схарактеризована досить складно для належного усвідомлення інформації філологами початкових курсів (порушено принцип доступності). Не названі у виданні й інші психолінгвістичні дослідницькі методи – інтент-аналіз, контент-аналіз, психографологічний аналіз. Наголосімо, що в 90-их роках ХХ ст. навчання було в основному репродуктивно-відтворювальним, тому для свого часу посібник був прогресивним і новаторським, інформативно насиченим. Однак на сьогодні він дещо застарів. Зауважмо також, що він не забезпечує закріплення вивченого матеріалу, систематичного повторення, а також не відповідає принципу націєцентричності. На жаль, посібник не відзначається високою видавничою культурою, шрифт нечіткий, користуватися ним досить складно. Відзначмо й недостатню увагу до закріплення теорії.

Посібник «Вступ до психолінгвістики» (Острог, 2002) Л. Засекоїної та С. Засекіна змодельований у дусі «гармонійного поєднання психології і лінгвістики» (Засекіна, Засекін, 2002: 6). У ньому чітко визначені предмет, завдання, кваліфіковано викладена історія формування психолінгвістики, запропонована періодизація розвитку цієї науки; окреслені основні напрями психолінгвістичних досліджень, висвітлюються актуальні проблеми сучасної вітчизняної та зарубіжної психолінгвістики; приділено увагу когнітивним механізмам та процесам мовлення; схарактеризовано фази когнітивної обробки тексту / дискурсу; проаналізовано особливості процесу перекладу та процесу оволодіння іноземною мовою. Посібник складається зі *Вступу та чотирьох розділів* (1. *Специфіка психолінгвістичних досліджень*. 2. *Знання*. 3. *Когнітивна обробка дискурсу*. 4. *Проблеми двомовності та перекладу*), *двох додатків, списку літератури, предметного покажчика і тлумачника використаних у роботі термінів*.

У цьому виданні належну увагу приділено питанням лінгвопсихологічного декодування текстів. Ключовим стрижнем посібника є думка про те, що знання, які використовують для декодування повідомлення, не обмежуються лише знаннями про мову. До них

належать також енциклопедичні знання про світ, соціальний контекст, уміння когнітивно обробляти дискурс та відображену в ньому інформацію (Засекіна, Засекін, 2002: 10). Саме з метою фокусування уваги на чиннику системності знань, як видається, уведено в структуру посібника другий розділ («Знання») з епіграфом *«Ignoti nulla cupido»*. Уважаємо таку назву розділу надто узагальненою, методологічно не продуманою, та й до епіграфа варто було б подати переклад. Цей розділ містить широку інформацію про види знань (*фонове, енциклопедичне, мовне, декларативне, процедурне, екстеріоризоване, інтеріоризоване, вивідне*) та види пам'яті (*генетична, прижиттєва, зорова, образна, іконічна, ехоїчна, лінгвістична, короткочасна / оперативна, довготривала*). Розділ «Знання» перенасичений відомостями, які до психолінгвістики мають лише дотичний характер і більше стосуються психології (порушено принцип доречності, доцільності наведення інформації). Крім того, матеріал, поданий у цьому розділі, є складним для сприйняття в студентському середовищі й занадто перевантажений цитатами (порушено дидактичний принцип доступності). У третьому розділі «Когнітивна обробка дискурсу» запропоновано загальні відомості про види людського сприйняття дійсності, рівні процесу сприйняття, моделі інтерпретації тексту / дискурсу, вплив досвіду на лінгвістичні інтерпретації. У четвертому розділі «Проблеми двомовності та перекладу» окреслено психолінгвістичні аспекти дослідження перекладацького процесу, типи перекладів у психолінгвістичному аспекті, наведені численні приклади когнітивних моделей, схарактеризовано когнітивний стиль перекладача та особливості перекладацького аналізу. Після кожного розділу є *питання для самоконтролю*, що сприяє кращому закріпленню й осмисленню інформації. У двох додатках містяться зразки використання (1) методу вільних асоціацій та (2) методу семантичного диференціалу, (3) можна ознайомитися з особливостями психографологічної характеристики писемного мовлення. Важливим компонентом посібника є (4) «Предметний покажчик і тлумачник» (короткий термінологічний словничок, що містить 44 терміни, серед яких такі: *асоціація, етнопсихолінгвістика, когнітивна граматики, когнітивний стиль, концепт, психолінгвістика, семантичні примітиви, схема, стратегія, сприйняття, схемата, сценарій, скрипт, фігура-траєктор*). Цей посібник рекомендований студентам факультетів іноземної філології, зокрема

перекладачам. У ньому порушено низку навчально-дидактичних принципів, а його стиль більше нагадує академічний стиль наукової монографії, а не науково-навчального посібника. А, як слушно зауважує В. Лізвінський, монографія, що видана як навчальний посібник, зазвичай безпосередньо не пов'язана з навчальною програмою, а її текст не проходить дидактичної обробки (Лізвінський, 2010: 72). Актуальність аналізованого посібника полягає в тому, що матеріал ґрунтується на сучасних досягненнях лінгвістики й психології, однак у методичному плані він недовершений.

Навчальний посібник С. Куранової «Основи психолінгвістики» (Київ, 2012) – це видання нового покоління під грифом МОН України. Ураховуючи, що основи психолінгвістики починають вивчати на молодших курсах, украй важливо подати складні наукові відомості в доступній формі. І матеріал аналізованого посібника викладено так, що він не викликає труднощів у студентів. Структурно праця складається із 4-ох розділів (1. *Загальні основи психолінгвістики*. 2. *Психолінгвістичний аналіз мовлення*. 3. *Основи етнопсихолінгвістики*. 4. *Мовна особистість у психолінгвістиці, тестових завдань, термінологічного словника та списку літератури*). Посібник відзначається методологічною повнотою й об'єднує відомості про історичні факти формування психолінгвістики як науки, методи та види психолінгвістики, психолінгвістичний аналіз мовлення та про сутність феномену мовної особистості. З огляду на те, що *спеціальний текст* «<...> є не тільки генератором нових смислів, а й конденсатором старих смислів на основі поняття акумуляції знання та колективного характеру розвитку науки» (Алексєенко, 2010: 80), вважаємо вдалим групування матеріалу першого розділу аналізованого посібника. У підрозділі 1.2. «Історія становлення психолінгвістики», – лаконічний і системний виклад історичного розвитку науки, у якому виділено: 1) період наукових контактів психології та лінгвістики (початок XIX – середина XX ст.); 2) формування психолінгвістики як науки (50–70-ті роки XX ст.); 3) період змін у проблематиці психолінгвістики (80-ті роки XX ст. – донині). У межах другого періоду виокремлено основні напрями психолінгвістики: *американський* (Ч. Остуд, Дж. Міллер–Н. Хомський), *європейський* (Т. Слам-Казак/Румунія/, С. Московічі/Франція/, Дж. Грін /Велика Британія/, Р. Ромметвейн /Норвегія/); *радянський* (О. М. та О. О. Леонтьєви, О. Шахнорович, Ю. Сорокін). У підрозділі

1.3. «Методи психолінгвістичних досліджень» прописано підґрунтя розмежування понять *метод, методика*, різновиди методів (*загальнонаукові, фізіологічні, лінгвістичні, психологічні*), схарактеризовано експериментальні методи, стисло описано методики семантичного шкалування (*послідовних інтервалів, семантичного диференціалу, семантичного інтегралу, градуального шкалування*), а також методики семантичної взаємодії, доповнення, завершення речень, асоціативні методики, методи непрямого дослідження, компонентного аналізу, класифікацій, лінгвістичного експерименту тощо. Увагу укладачів зосереджено й на актуальному та модерному дискурс-аналізі. Цей підрозділ дає змогу орієнтуватися у великому обсязі літератури із психолінгвістики, що нині репрезентована в мережі Інтернет. Другий розділ знайомить з теоріями породження мовлення (Ч. Осгуд, Л. Виготський, М. Жинкін, О. Леонтьєв) та проблемами сприйняття й аналізу тексту (структура тексту, види текстів, інтерпретація текстів). Третій розділ у лаконічній формі розкриває сутність *етнопсихолінгвістики* як самостійної галузі психолінгвістики: визначено її об'єкт, предмет, аспекти, названо основні теорії міжкультурної комунікації (теорія широко- і вузькоконтекстних культур Е. Холла, культурних вимірів Г. Хофштеде, культурної грамотності Е. Хірша). Однак у сучасній українській лінгводидактиці існують самостійні підручники з етолінгвістики, оскільки ця галузь знань стала самостійною та виокремлена як вибіркова в програмі підготовки філологів, то, очевидно, його недоцільно включати в посібники із психолінгвістики. До кожного розділу подано *Запитання і Завдання*, що відтворюють зміст опрацьованих тем. Заслуговують на схвалення вміщені в посібник *Тести*, що охоплюють весь вивчений матеріал. Кількість пропонованих тестів цілком достатня для засвоєння кожного розділу. Органічним продовженням основної частини посібника є *Термінологічний словник*, що містить 140 термінів, наприклад: *асоціація, ланцюжковий асоціативний експеримент, вільний асоціативний експеримент, дискурс-аналіз, метод градуального шкалування, метод компонентного аналізу, метод семантичного диференціалу, необіхевіоризм, онтогенез, патопсихолінгвістика* та ін. Цей словничок дасть змогу звернутися до незрозумілих понять і поза межами окремого розділу. Значний за обсягом список *Літератури* допомагає студентові самостійно опрацьовувати додатковий матеріал, однак цей список

виглядав би привабливіше, якби в ньому джерельна база була подана за певними рубриками – з виокремленням навчальної та наукової літератури, довідкових та періодичних видань, зокрема й актуальних статей із журналу «Психолінгвістика», інтернет-ресурсів тощо. Загалом посібник адаптований до навчальної програми. Теоретичне наповнення, доступність викладу й науковість, оптимальна структуризація, висока видавнича культура й доступність для широкого загалу є великою перевагою цього видання.

На жаль, не всі українські навчальні джерела із психолінгвістики є широкодоступними. Ідеться про посібник А. Загнітка й М. Михальченко «Основи психолінгвістики» (Донецьк, 2008). Укладачі цього посібника дають таку настанову: «Аналіз проблем повинен ґрунтуватися на врахуванні вже відомих напрацювань і окресленні тих аспектів, що сьогодні є досить важливими та значущими для цього курсу. Навчальний посібник побудований за принципами наступності, системності, проблемності та інше, тому розгляд будь-якої з уміщених проблем слід розпочинати не фрагментарно, а з опертям на попередні. Відсутність фонових знань загального і часткового характеру кожної з попередніх тем не дозволить сприймати курс у його цілісності» (Загнітко, & Михальченко, 2008: 7). У ґрунтовній рецензії на нього, підготовленій А. Зеленьком, «Нові аспекти дослідження психолінгвістики» (Зеленько, 2008) його високо поціновано. Посібник складається з двох частин. Основу *теоретичної частини* згруповано в межах дев'ятох розділів (1. *Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність*. 2. *З історії психолінгвістики*. 3. *Експеримент у психолінгвістиці*. 4. *Онтогенез мовлення*. 5. *Продуктування мовлення*. 6. *Сприйняття мовлення*. 7. *Текст як об'єкт психолінгвістики*. 8. *Етнопсихолінгвістика*. 9. *Патопсихолінгвістика*). Кожен з розділів супроводжується питаннями для самоконтролю та літературою для самостійного опрацювання. Друга частина посібника репрезентована практикумом (завдання і тести, тексти для самостійних творчих завдань, питання для контролю до кожного розділу, тематика рефератів та курсових, бакалаврських і магістерських робіт). Завершується посібник традиційно списком літератури та коротким термінологічним словником і предметним покажчиком. А. Зеленько критикує авторів цього посібника за (1) відсутність єдиної парадигми під час компонування праці, (2) недостатню критичність нечітко визначених

понять концептуальної та мовної моделей світу, (3) відсутність відомостей про етноконцепти в низці розрізнявальних універсальних та національно-специфічних концептів. Проте погодьмося з автором актуалізованої рецензії, що розглядуваний посібник – «цінний кваліфікований поради́ник» для викладачів, а його теоретична частина «засвідчує глибоку обізнаність з теорією й історією вітчизняного та європейського мовознавства» (Зеленько, 2008: 300) укладачів посібника.

Прийнято вважати, що основною функцією *спеціального* тексту є пояснення, що містить закріплення процесу пізнання, виклад його результатів, фіксацію способів застосування цих результатів. І таку функцію розглянуті підручники виконують. Однак назріла потреба видати окремі посібники з історії психолінгвістики й історії української психолінгвістики зокрема, урахувавши формування й розвиток психолінгвістичних напрямів, наукових шкіл та осередків.

Українська психолінгвістика нині розвивається в кількох напрямках, зокрема це *психолінгвістика соціальних комунікацій* (Почепцов, 2003; Холод, 2011), *психолінгвістика художнього дискурсу* (Л. Лисиченко та її наукова школа) (Лисиченко, 1966, 1997; Маленко, 1996; Ковальова, 1999; Скорбач, 1999), *нейролінгвістика* (Ковалевська, 2001), *асоціативна лексикографія* (Бутенко, 1979; Мартинек, 2007–2008), *теорія мовної особистості, лінгвоперсонології* (Загнітко, 2017; Космеда, 2012; Романченко, 2019), *лінгвістика его-тексту* (Космеда, 2012), *гендерна лінгвістика* (Т. Космеда та її наукова школа) (Космеда, Карпенко, Осіпова, Саліонович, & Халіман, 2014); *лінгвоемоціологія* (Сліпецька, 2017); *невербальна комунікація* (Осіпова, 2019).

Така потужна робота українських учених не має залишатися поза науково-навчальним процесом. У сучасних реаліях, коли аудиторні години скорочуються, а значення самостійної роботи зростає, варто показати студентській аудиторії шляхи пошуку інформації, скеровуючи її увагу на праці та наукові школи чи осередки відомих психолінгвістів.

Висновки

Проаналізувавши популярні в Україні навчальні посібники із психолінгвістики як *спеціальні тексти*, констатуємо, що вони є помітним та яскравим внеском у комплекс психолінгвістичної

навчально-методичної літератури. Аналізовані праці мають і достоїнства (інформативність, системність, науковість), і недоліки (порушення навчально-дидактичних принципів, в окремих випадках – переобтяженість, зайва інформація, недоступність деяких видань у широкому доступі). Не слід, як видається, уводити в посібники із психолінгвістики розділ про етнолінгвістику, що виокремлений на сьогодні в самостійний.

Психолінгвістика тим чи тим чином продукується нині на кожну галузь мовознавства, а запровадження її в освітній процес дасть змогу філологам глибше зрозуміти й мову, і людину як її носія. В Україні простежуємо брак науково-навчальної літератури із психолінгвістики, хоча сама наука розвивається бурхливо. Наявні посібники дещо відстають від передових наукових тенденцій. Досі не створено й українського добротного підручника із психолінгвістики, що повністю б відповідав навчальній університетській програмі, досягненням науки, зокрема й національної, з урахуванням кредитно-модульної системи навчання.

Перспективу цієї розвідки вбачаємо в необхідності відкрити обговорення проєктів базових підручників із психолінгвістики та системи посібників, зокрема з історії психолінгвістики, психолінгвістичної методології, теорії его-тексту, теорії мовної особистості та ін. Розроблення ефективної системи навчально-методичного забезпечення освіти, зокрема створення й реалізація Концепції національного підручника та альтернативної навчальної літератури із психолінгвістики – вимога часу й важлива умова нашого інтегрування в європейський освітній простір.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова, Н. Ю. (2019). Метатекстовое пояснение как средство, повышающее информативность специального текста. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*, 12 (5), 188–192.
2. Біжко, І. А. (2011). Принципи відбору спеціальних текстів для навчання інформативного читання англomовної фінансової літератури. *Соціально-гуманітарний випуск. Серія «Педагогіка, психологія і соціологія»*, 10 (193), 8–9.
3. Волков, В. В. (1994). *Введение в психолингвистику*. Ужгород: УДУ.
4. Загнітко, А. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*. Донецьк: ДонНУ.
5. Загнітко, А., & Михальченко, М. (2008). *Основи психолінгвістики*. Донецьк: ДонНУ.
6. Загнітко, А. (2017). *Теорія лінгвоперсонології*. Вінниця: Нілан-Лтд.
7. Засекіна, Л. В., & Засекін, С. В. (2002). *Вступ до психолінгвістики*. Острого: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія».
8. Зеленько, А. С. (2008). Нові аспекти дослідження

психолінгвістики. Рец. на посібник Загнітка А., Михальченко М. Основи психолінгвістики: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонНУ, 2008. 233 с. *Лінгвістичні студії*, 18, 301–302. 9. **Ковалевська, Т. Ю.** (2001). *Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування*. Одеса: Астропринт. 10. **Ковальова, Т. В.** (1999). Лексико-семантичні поля кольоративів в українській поезії початку XX ст. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХДПУ імені Г. С. Сковороди. 11. **Космеда, Т. А.** (2012). *Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу*. Дрогобич: Коло. 12. **Космеда, Т. А.**, Карпенко, Н. А., Осіпова, Т. Ф., Саліонович, Л. М., & Халіман, О. В. (2014). *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика*. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло. 13. **Кочан, І. М.** (2013). Словотвірні норми і термінологія. *Термінологічний вісник*, 2 (1), 202–209. 14. **Куниціна, М. Л.** (2016). Термины в специальном тексте и их перевод. *Евразийский союз ученых*. Серия «Филологические науки», 2 (23), 126–127. 15. **Куранова, С. І.** (2012). *Основи психолінгвістики*. Київ: ВЦ «Академія». 16. **Лисиченко, Л. А.** (1966). Мова: психологічний тип поета. *III Міжнар. конгрес українців: Мовознавство*, X, 234–239. 17. **Лисиченко, Л. А.** (1997). Художній простір у мовній картині світу поетичного твору. *Лінгвістичні дослідження*, 3, 3–6. 18. **Лізвінський, В. Л.** (2010). Сутність дефініції “підручник” у науковій літературі. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 32, 72–77. 19. **Маленко, О. О.** (1996). Лексико-семантична група “небо” в українській поезії. (Дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. 20. **Мартінек, С.** (2007). *Український асоціативний словник: від стимулу до реакції*. Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка. 21. **Осіпова, Т. Ф.** (2019). *Невербальна комунікація та своєрідність її омовлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки*. Харків: Вид-во Іванченка І. С. 22. **Петрова, Т. О.** (2021). *Українська термінографічна критика: становлення, розвиток та перспективи (на матеріалі критичної оцінки термінологічних словників)*. Харків: Майдан. 23. **Почепцов, Г. Г.** (2003). *Теория коммуникации*. Москва: Рефл-бук, Київ: Ваклер. 24. **Потёмина, Т. А.** (2013). Специальный текст для аспирантов в междисциплинарном аспекте. *Вестн. Балт. федер. ун-та им. И. Канта*. Серия «Филология, педагогика, психология», 2, 108–114. 25. **Рычкова, Л. В.** (2015). Специальный текст в интернет-версиях региональных СМИ как особый вид технически опосредованного дискурса. *Компьютерно-опосредованная коммуникация и дискурс – 2014* (с. 70–76). Минск: б. и. 26. **Романченко, А. П.** (2019). *Елітарна мовна особистість у просторі наукового дискурсу: комунікативні аспекти*. Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова. 27. **Скорбач, Т. В.** (1999). Мовний образ простору в поезіях М. Семенка і В. Поліщука. (Дис. ... канд. філол. наук). Харків: ХДПУ імені Г. С. Сковороди. 28. **Сліпецька В. Д.** (2017). *Лінгвістика емоцій: формування і розвиток (історико-теоретичний опис; бібліографічний показник)*. Дрогобич: Ред. від. ДДПУ імені Івана Франка. 29. **Фрумкина, Р. М.** (2001). *Психолінгвістика*. Москва: Академия. 30. **Холод, О. М.** (2011). *Теорія інмутації суспільства*. Київ: КиМУ. 31. **Fachsprachen** (1998). Berlin, New York.

REFERENCES

1. **Antonova, N. Ju.** (2019). Metatekstovoe pojasnenie kak sredstvo, povyshajushhee informativnost' special'nogo teksta [Metatext explanation as a means of increasing the information content of a special text]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii*

i praktiki – *Philological Sciences. Questions of theory and practice*, 12 (5), 188–192 [in Russian]. 2. **Bizhko, I. A.** Pryntsypy vidboru spetsialnykh tekstiv dlia navchannia informatyvnoho chytannia anhlomovnoi finansovoi literatury [Principles of selection of special texts for teaching informative reading of English-language financial literature]. *Sotsialno-humanitarnyi vypusk. Seriiia «Pedahohika, psykhohohiia i sotsiolohiia» – Socio-humanitarian issue. Series «Pedagogy, Psychology and Sociology»*, 10 (193), 8–9 [in Ukrainian]. 3. **Volkov, V. V.** (1994). *Vvedenie v psiholingvistiku: posobie po spekursu [Introduction to Psycholinguistics: A Special Course Book]*. Uzhgorod: UDU [in Russian]. 4. **Zagnitko, A.** (2012). *Slovník suchasnoilingvistiki: ponyattya i termini [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian]. 5. **Zahnitko A., Mykhalchenko M.** (2008). *Osnovy psykholinhvistyky [Fundamentals of psycholinguistics]*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian]. 6. **Zahnitko, A.** (2017). *Teoriia linhvopersonolohii [Theory of linguistic personalology]*. Vinnytsia: Nilan-Ltd [in Ukrainian]. 7. **Zasiekina, L. V., & Zasskin S. V.** (2002). *Vstup do psykholinhvistyky [Introduction to psycholinguistics]*. Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiiia» [in Ukrainian]. 8. **Zelenko, A. S.** (2008). *Novi aspekty doslidzhennia psykholinhvistyky. Retsenziia na posibnyk Zahnitka A., Mykhalchenko M. Osnovy psykholinhvistyky: naukovo-navchalne vydannia. Donetsk: DonNU, 2008. 233 s.* [New aspects of psycholinguistics research. Review on the manual Zagnitka A., Mikhalchenko M. Fundamentals of psycholinguistics: scientific and educational publication. Donetsk: DonNU, 2008. 233 s.]. *Linhvistychni studii – Linguistic studies*, 18, 301–302 [in Ukrainian]. 9. **Kovalevska, T. Yu.** (2001). *Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia [Communicative aspects of neurolinguistic programming]*. Odesa: Astroprynt [in Ukrainian]. 10. **Kovalova, T. V.** (1999). *Leksyko-semantychni polia koloratyviv v ukrainskii poezii pochatku XX st.* [Lexical and semantic fields of coloratives in Ukrainian poetry of the early twentieth century]. *Extended abstract of candidate's thesis*. KhDPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian]. 11. **Kosmeda, T. A.** (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikativnomu prostori shchodennykovoho dyskursu [Taras Shevchenko's Ego and Alter Ego in the communicative space of diary discourse]*. Drohobych: Kolo [in Ukrainian]. 12. **Kosmeda, T. A., Karpenko, N. A., Osipova, T. F., Salionovych, L. M., & Khaliman, O. V.** (2014). *Henderna linhvistyka v Ukraini: istoriia, teoretychni zasady, dyskursyvna praktyka [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical principles, discursive practice]*. Kharkiv: KhNPU imeni H. S. Skovorody; Drohobych: Kolo [in Ukrainian]. 13. **Kochan, I. M.** (2013). *Slovotvirni normy i terminolohiia [Word-forming norms and terminology]*. *Terminolohichnyi visnyk – Terminology Bulletin*, 2 (1), 202–209 [in Ukrainian]. 14. **Kunicyna, M. L.** (2016). *Terminy v spetsial'nom tekste i ix perevod [Terms in special text and their translation.]*. *Evrazijskij soyuz uchenyx*. Seriya «Filologicheskie nauki» – *Eurasian Union of Scientists. Series «Philological Sciences»*, 2 (23), 126–127 [in Russian]. 15. **Kuranova, S. I.** (2012). *Osnovy psykholinhvistyky [Fundamentals of psycholinguistics]*. Kyiv: VTs «Akademiiia» [in Ukrainian]. 16. **Lysychenko, L. A.** (1966). *Mova: Psykhologichnyi typ poeta [Language: Psychological type of poet]*. *III Mizhnar. konhres ukrainistiv: Movoznavstvo – III International Congress of Ukrainians: Linguistics*, X, 234–239 [in Ukrainian]. 17. **Lysychenko, L. A.** (1997). *Khudozhnii prostir u movnii kartyni svitu poetychnoho tvorua [Artistic space in the linguistic picture of the world of a poetic work]*. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 3, 3–6 [in Ukrainian]. 18. **Lizvinskyi, V. L.** (2010). *Sutnist definitsii «pidruchnyk» u naukovii literaturi*

[The essence of the definition of “textbook” in the scientific literature]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty – Means of educational and research work*, 32, 72–77 [in Ukrainian]. 19. **Malenko, O. O.** (1996). Leksyko-semantychna hrupa “nebo” v ukrainskii poezii [Lexical-semantic group “sky” in Ukrainian poetry]. *Candidate's thesis*. Kharkiv: KhDPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian]. 20. **Martinek, S.** (2007). *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk: vid stymulu do reaktsii* [Ukrainian associative dictionary: from stimulus to reaction]. Lviv: VTs LDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian]. 21. **Osipova, T. F.** (2019). *Neverbalna komunikatsiia ta svoieridnist yii omovlennia v ukrainskomu dyskursi: fenomen verbalizatsii neverbaliky* [Nonverbal communication and the originality of its pronunciation in the Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of nonverbalism]. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian]. 22. **Petrova, T. O.** (2021). *Ukrainska terminohrafichna krytyka: stanovlennia, rozvytok ta perspektyva (na materiali krytychnoi otsinky terminolohichnykh slovnykiv)* [Ukrainian terminological criticism: formation, development and perspective (on the material of critical evaluation of terminological dictionaries)]. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian]. 23. **Pochepcov, G. G.** (2003). *Teoriia komunikatsii* [Communication theory]. Moskva: Refl-buk, Kyiv: Vakler [in Russian]. 24. **Potjomina, T. A.** (2013). Special'nyi tekst dlja aspirantov v mezhdisciplinarnom aspekto [Special text for graduate students in an interdisciplinary aspect]. *Vestn. Balt. feder. un-ta im. I. Kanta. Seriya «Filologiya, pedagogika, psixologiya» – Bulletin of the Immanuel Kant Baltic Federal University. Series «Philology, Pedagogy, Psychology»*, 2, 108–114. 25. **Rychkova, L. V.** (2015). Special'nyi tekst v internet-versijah regional'nyh SMI kak osobyj vid tehnycheski oposredovannogo diskursa [Special text in the Internet versions of regional media as a special type of technically mediated discourse]. *Komp'juterno-oposredovannaja komunikacija i diskurs – 2014 – Computer-Mediated Communication and Discourse – 2014* (pp. 70–76). Minsk: b. i. [in Russian]. 26. **Romanchenko, A. P.** (2019). *Elitarna movna osobystist u prostori naukovooho dyskursu: komunikatyvni aspekty* [Elite linguistic personality in the space of scientific discourse: communicative aspects]. Odesa: ONU imeni I. I. Mechnykova [in Ukrainian]. 27. **Skorbach, T. V.** (1999). *Movnyi obraz prostoru v poeziakh M. Semenka i V. Polishchuka* [Linguistic image of space in the poems of M. Semenko and V. Polishchuk]. *Doctor's thesis*. Kharkiv: KhDPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian]. 28. **Slipetska V. D.** *Linhvistyka emotsii: formuvannia i rozvytok (istoryko-teoretychnyi opys; bibliohrafichnyi pokazhchyk)* [Linguistics of emotions: formulation and development (historical and theoretical description; bibliographic indicator)]. Drohobych: Red. vid. DDPU imeni Ivana Franka [in Ukrainian]. 29. **Frumkina, R. M.** (2001). *Psiholingvistika* [Psycholinguistics]. Moskva: Akademija [in Russian]. 30. **Kholod, O. M.** (2011). *Teoriia inmutatsii suspilstva* [The theory of immutation of society]. Kyiv: KyMU [in Ukrainian]. 31. **Fachsprachen** (1998). Berlin, New York [in German].

Паніш Віталія Андріївна – кандидат філологічних наук, доцент, докторант, Донецький національний університет імені Василя Стуса; вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна; Україна; доцент кафедри української мови, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; вул. Університетська, 14, Ужгород, 88000, Україна.

Тел. +38 099 47 74 623.

E-mail: olvijaa@bigmir.net

<https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Papish Vitaliia Andriivna – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Doctoral Candidate, Vasyl' Stus Donetsk National University, 21 600-richchia Str., Vinnytsia, 21021, Ukraine; Associate Professor at the Department of Ukrainian Language, Uzhhorod National University, 14 Universytetska Str., Uzhhorod, 88000, Ukraine.

Надійшла до редакції 03 квітня 2022 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Папіш В. А. Модерні посібники із психолінгвістики в Україні: інтерпретація переваг і недоліків. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 56. С. 371–387. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.28>

АРА: Папіш, В. А. (2022). Модерні посібники із психолінгвістики в Україні: інтерпретація переваг і недоліків. *Лінгвістичні дослідження*, 56, 371–387. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2022.56.28>